

UNIVERSITETET I LINKÖPING
Samhällsvetenskapliga institutionen
Historia 2, VT 1992

Befolkningsutveckling i Trehörna socken 1850-1900

Uppsats av Tomas Widholm
Handledare Hans Nilsson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
1.1 BAKGRUND	3
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	3
1.3 KÄLLOR OCH METOD	4
1.4 FOLKÖKNING, FLYTTNING OCH EMIGRATION	7
1.5 TREHÖRNA SOCKEN	8
2. BEFOLKNINGSUTVECKLINGEN	10
2.1 FÖRÄNDRINGEN AV BEFOLKNINGENS STORLEK	10
2.2 TREHÖRNA I JÄMFÖRELSE MED TRE SOCKNAR	12
3. UTFLYTTNINGEN	16
3.1 UTFLYTTNINGENS OMFATTNING	16
3.2 VEM FLYTTADE VART?	17
4. AVSLUTNING	21
5. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	23

1. INLEDNING

År 1990 startades vid Linköpings universitet "Trehörnaprojektet - en socken på längden och tvären". Syftet med projektet är att belysa en sockens historia ur så många infallsvinklar som möjligt, för att på sikt utröna hur långt det är möjligt att skriva en sockens totalhistoria utifrån det tillgängliga källmaterialet. Den här uppstatsen är skriven med förhoppningen att den skall bidra till forskningsprojektet.

1.1 BAKGRUND

1800-talet medförde stora omvälvningar för befolkningen på den svenska landsbygden. Sveriges befolkning ökade från 2.3 miljoner år 1800, till 5.1 miljoner år 1900.¹ Orsakerna till befolkningsökningen kan sammanfattas med de ofta citerade tagnerska orden: "freden, vaccinen och potäterna". Efter 1814 slapp Sverige att bli indraget i krig. Genom medicinska framsteg kunde smittsamma sjukdomar, t.ex smittkoppor, bekämpas. Potatisodling gav ett viktigt livsmedelstillskott, framför allt för landsbygdens obesuttna.²

Under andra halvan av 1800-talet drogs människor från jordbruket på landsbygden, till de nya industrierna och tätorterna. Samtidigt svepte Amerikafebern över landet och hundratusentals människor lämnade Sverige. 1910 befann sig ungefär var femte svensk i Amerika.³ Lysings härad, med Trehörna socken, i sydvästra Östergötland hade de högsta utvandringstalen i hela länet.⁴

1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med uppsatsen är att beskriva befolkningsutvecklingen i Trehörna socken under tiden 1850-1900, och att undersöka utflyttningen.

För att beskriva befolkningsutvecklingen är frågeställningarna:

- * hur förändrades befolkningens storlek?
- * hur förhåller sig befolkningsutvecklingen i Trehörna jämfört med andra socknar?

För att undersöka utflyttningen är frågeställningarna:

- * hur stor var utflyttningen under perioden?
- * vart flyttade man?
- * vilka flyttade?

¹ Norborg, L-A; *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen* (Stockholm, 1988), 10

² ibid 9

³ Carlsson, S; *Svensk historia 2*, (tredje uppl 1970), 367

⁴ Lindell, T; *Sju tusen år i Lysing: En bok om Lysings härad* (1952), 57

Det finns nästan ingen gräns för hur långt en undersökning av det här slaget kan drivas. Därför har jag begränsat mig till vad jag anser är rimligt för en Historia 2-uppsats.

1.3 KÄLLOR OCH METOD

I en uppsats om befolkningsutveckling kommer naturligtvis kyrkböcker och officiell statistik att vara de viktigaste källorna.

För att undersöka befolkningsutvecklingen i Trehörna och jämföra den med andra socknar, har jag använt mig av tabeller i Statistiska Centralbyråns (SCB) Bidrag till Sveriges Officiella Statistik (BSOS). Statistiken bygger på kyrkböckerna, vars uppgifter sändes in till Tabellverket, efter 1858 till SCB. När SCB inrättades 1858 omorganiserades befolkningsstatistiken så att tillförlitligheten ökade. Prästerna ålades nu att insända utdrag ur kyrkböckerna direkt till SCB, där all bearbetning skedde centralt.⁵

Karta 1. Västsvet och Östsvet
Källa: Winberg, C; (1975), 18

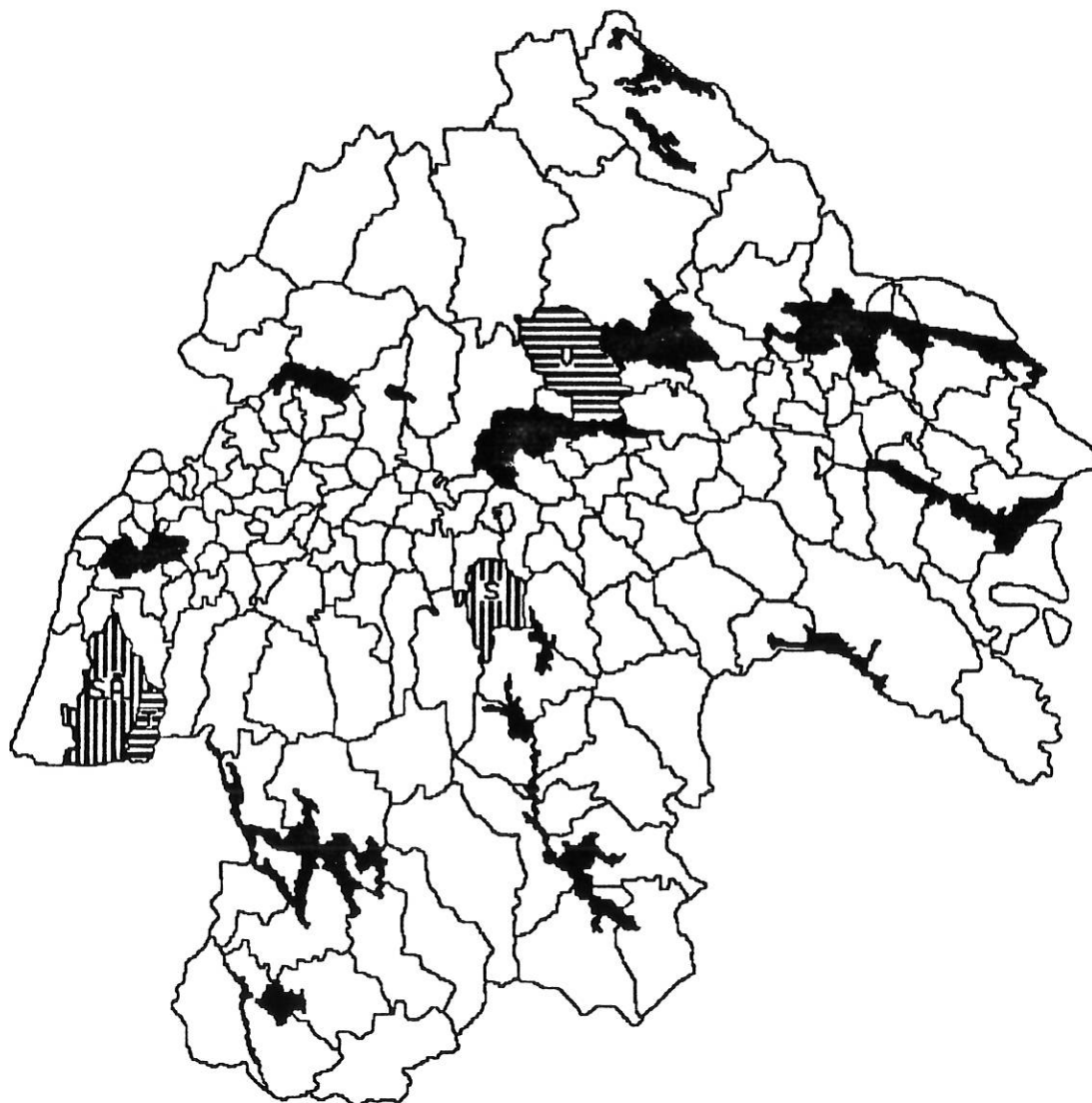
BSOS är lätt att använda som källmaterial och anses vara av hög tillförlitlighet.⁶ Ett problem är dock att tabellerna ändrar utseende under tiden 1851-1900. Ett annat problem, som rör Trehörna, är att socknen delades av länsgränsen mellan Östergötlands och Jönköpings län. Socknens två länsdelar redovisades därför separat i de två tabellerna för Östergötlands och Jönköpings län.

Jag har valt att jämföra Trehörna med tre andra östgötasocknar: Stora Åby; som är en grannsocken till Trehörna, Vånga; som ligger mellan sjöarna Roxen och Glan, och Skeda; som ligger söder om Linköping. Trehörna och Stora Åby ligger båda i Lysings härad som ingår i Västsvet, som skilde sig demografiskt från Östsvet, där Vånga och Skeda ingår, se karta 1. Östsvet hade låg äktenskaplig fruktsamhet, hög dödlighet och

⁵ Norborg, L-A; *Källor till Sveriges historia*, (Lund 1968), 184

⁶ Öhngren, B; *Folk i rörelse*, (Uppsala 1974), 61f

Karta 2. Östergötlands socknar. T=Trehörna, S.Å.=Stora Åby, V=Vånga, S=Skeda.

Källa: Tema H, Linköpings universitet

relativt liten folkökning. Västsverige hade hög äktenskaplig fruktsamhet, låg dödlighet och stark folkökning.⁷ Emigrationen var större från Västsverige, vilket skulle ha verkat utjämnande.⁸ Orsaken till de demografiska skillnaderna anses vara, att en större andel av befolkningen i Östsverige var obesuttna (torpare, statare, inhysehjon, m.fl), än i Västsverige. De obesuttna födde i allmänhet färre barn än bönder.⁹ Min avsikt är att utröna om eventuella skillnader mellan Trehörna och de tre kontrollsocknarna kan förklaras av skillnaderna mellan Östsverige och Västsverige.

⁷ Winberg, C; *Folkökning och proletarisering*, (Göteborg 1975), 17

⁸ Sundbärg, G; *Bygdestatistik: Emigrationsutredningen bilaga V*, (Stockholm 1910), 7f

⁹ Winberg, 23f

För att undersöka utflyttningen har jag först och främst använt mig av Trehörna kyrkoarkivs flyttningslängder. Jag har dessutom använt mig av husförhörslängderna som komplement. Under 1600-talet började kyrkan dokumentera olika aktiviteter gentemot församlingsborna. Det fördes längder över födda, döpta, döda, begravna och vigda. Husförhörslängderna användes för att dokumentera och kontrollera kunskaperna i kristendom.¹⁰ Flyttningslängderna tillkom senare, och blev föreskrivna i lag 1860. Många församlingar hade längder över in- och utflyttade redan före år 1860. Uppgifterna i flyttningslängderna förbättrades alltmer under den andra halvan av 1800-talet.¹¹

Trehörna kyrkoarkiv finns på Landsarkivet i Vadstena (VLA). Kyrkböckerna för tiden efter 1894 finns på församlingsexpeditionen i Rök. Trehörnas kyrkoarkiv finns också på mikrofilm, på Samhällsvetenskapliga institutionen vid Linköpings universitet.

Flyttningslängden för perioden 1817-60 är inte i så bra skick och därför svåräst. Dessutom har delar av år 1860 fallit bort ur längden. Flyttningslängderna för perioden 1861-78, och 1879-94 är välbevarade och lättlästa, med undantag för två år: 1865 och 1877. Flyttningslängden för tiden efter 1894 är i mycket gott skick. De husförhörslängder som jag har använt mig av har varit i gott skick, men inte helt utan problem att använda.

När prästen noterade en flyttning i längden, försåg han den med ett löpnummer, datum och ett sidnummer. Sidnumret hänvisar till den sida i husförhörslängden där man kan finna den eller de som flyttade. Sedan följer titel och namn på den flyttande eller namn på familjeföreståndaren, om det var en hel familj som flyttade. Därefter följer två kolumner där flyttmål och senaste bostad har noterats. Sist finns två kolumner där antalet personer noterats efter kön. Varje individ finns alltså inte noterad med titel, namn och födelsedata. För att komma åt de uppgifterna måste flyttningslängden och husförhörslängden "samköras".

Som redan nämnts, ökade flyttningslängdernas tillförlitlighet under 1800-talet, särskilt efter 1860. Beträffande Trehörna har jag kontrollerat prästens summeringar i flyttningslängdernas kolumner. Det finns sammanlagt 50 summeringar för tiden 1850-1900, därav 15 före 1860. Fyra summeringar är helt säkert felaktiga, 3 före 1860, 1 efter, vilket betyder att 20% av summeringarna före 1860 är felaktiga, men endast 3% efter 1860. Som mest felar summeringarna på tre personer. Dessutom finns två osäkra summeringar, båda före 1860. Man måste också fråga sig hur många inflyttade och utflyttade som aldrig blev inskrivna längden.

¹⁰ Sundin, J; Folkbokföringen - ryggrad i ett historiskt informationssystem: *Bibliografier och databaser. Rapport från symposium 1-2 oktober 1986.* (Uppsala 1987), 61

¹¹ ibid 62

För att beräkna utflyttnings storlek har jag räknat alla som noterats i utflyttningslängden 1851-1900. För att utröna vart man flyttade och vilka som flyttade, har jag valt att studera två år: 1869 och 1885. Båda åren var utflyttningen mycket stor från Trehörna, över 100 personer. Rekordåret 1865, med ca 110 personer har jag inte tagit med eftersom flyttningslängden är svårläst just vid det året.

14 FOLKÖKNING, FLYTTNING OCH EMIGRATION

Omkring år 1810 började dödligheten definitivt att sjunka i Sverige. 1801-10 låg den omkring 28‰, för att 1891-00 ha sjunkit till ca 16‰.² Orsakerna till den minskade dödligheten har redan nämnts.³ Samtidigt sjönk spädbarnsdödligheten under seklet, från ca 20% till omkring 10% av antalet födda.⁴ Men födelsetalen fortsatte att vara höga, över 30‰, ända fram till 1860-70, då de också började sjunka. Detta medförde ett växande födelseöverskott under första halvan av 1800-talet. Från 1850 till århundradets slut låg födelseöverskottet på över 10‰, med toppnoteringen 12.2‰ för perioden 1871-80.⁵ Bakom de här siffrorna ligger förklaringen till att Sveriges folkmängd ökade under andra halvan av 1800-talet, trots strömmen av emigranter ut ur landet.

Flyttningar var inte något ovanligt på den svenska landsbygden under 1800-talet. Rörligheten var stor både inom församlingarna och mellan dem. Enligt Sture Martinius var flyttningsintensiteten högre bland den okvalificerade arbetskraften (drängar, pigor, statare, torpare m.fl) än bland bönder. En mellanställning intog ståndspersoner och den kvalificerade arbetskraften (förmän, hantverkare, lägre tjänstemän).⁶ Störst var flyttningsutbytet mellan jordbruksförsamlingar. Flyttningsutbytet med städer var, inte precis överraskande, större med jordbruksförsamlingar som låg nära städer. Ståndspersoner och kvalificerad arbetskraft hade större relativ andel i flyttningsutbytet med städer än med jordbruksförsamlingar, jämfört med bönder och okvalificerad arbetskraft.⁷ Flyttningar på korta avstånd var vanligast. En stor del av den var cirkulär, dvs. in- och utflyttningar tog mer eller mindre ut varandra. I sin undersökning av industristaden Eskilstuna 1870-1900, konstaterar Bo Öhngren att 50% av de inflyttade till staden kom från ett avstånd mindre än två mil.⁸ Okvalificerade arbetare flyttade kortare distanser än kvalificerade.⁹

² Norberg, (1988), 9f

³ se sidan 3

⁴ Norberg, (1988), 9f

⁵ ibid 10f

⁶ Martinius, S; *Befolkningsrörlighet under industrialismens inledningsskede i Sverige*, (Göteborg 1967) 39f. Martinius undersöker 1860-talet.

⁷ ibid 45f

⁸ Öhngren, 78f

⁹ ibid 82f

Över en miljon svenskar utvandrade 1845-1930, merparten till USA. Perioden 1845-54 var den svenska USA-emigrationens pionjärtid. Antalet utvandrare var högst 20 000, men de fick avgörande betydelse för svenskbygdernas lokalisering. 1854 drabbades USA av en kolera-epidemi och emigrationen minskade, för att efter det amerikanska inbördeskriget åter öka. I slutet av 1860-talet drabbades Sverige av flera års missväxt, vilket fick över 100 000 svenskar att utvandra till USA. "Nödårsemigrationen" 1868-72, som den kallas, blev inledningen till den egentliga massemigrationen. Under 1870-talet var utvandringen låg, för att under 1880-talet och början 1890-talet nå sitt maximum, då en halv miljon svenskar emigrerade till USA. Samtidigt emigrerade inte mindre än 70 000 svenskar till europeiska länder. I slutet av 1890-talet minskade utvandringen.²⁰

Orsakerna till emigrationen var ekonomiska. Förhoppningar om att den amerikanska jorden och arbetsmarknaden hade bättre villkor att erbjuda än den svenska, fick många att våga ta språnget över Atlanten. Under den inledande perioden lämnade många Sverige av religiösa skäl. Flera grupputvandringar gjordes av bl.a baptister och erikjansare.²¹ Utvandring av politiska skäl eller för att undkomma värnplikten förekom också.²²

Emigrationens sociala sammansättning förändrades under tiden för utvandringen. Av de tidiga utvandrarerna bestod merparten av bondfamiljer med betydande inslag av hantverkare och personer ur städernas medelklass. Under 1880-talets massemigration utvandrade i stället yngre och ogifta, t.ex bondsöner, bonddöttrar, drängar, pigor och industriarbetare.²³

Utvandringens regionala fördelning var mycket ojämn. Ett ganska klart avgränsat emigrationsområde omfattade norra Skåne, Blekinge, Småland, Öland, Halland, Älvsborgs län, Östergötland och Värmland, tidvis också Stockholm stad. Området sammanfaller till stor del med det demografiska området Västsverige.²⁴ Från början hade Jönköpings län de högsta utvandringstalen. Vid 1800-talets slut var utvandringen störst från Hallands, Värmlands och Kronobergs län.²⁵

1.5 TREHÖRNA SOCKEN

Trehörna socken ligger i den sydvästra delen av Östergötlands län, i Lysings härad, på gränsen till Jönköpings län. Trehörna är en stenig och

²⁰ Hela stycket bygger på Carlsson, 364ff

²¹ Erikjansare = anhängare till predikanten Erik Jansson från Biskopskulla, Uppland.

²² Hela stycket bygger på Norborg, (1988), 31f

²³ Norman, H & Runblom, H; *Amerikaemigrationen*, (Uddevalla 1980), 32f

²⁴ se sidan 5

²⁵ Carlsson, 368

bergig skogssocken, som därför uppodlades sent.²⁶ Socknen bildades på 1640-talet. Delar från tre andra socknar avskildes för bilda den nya socknen; 7 1/8 mantal från Stora Åby, 1 1/4 mantal från Säby, 4 3/8 mantal från Linderås.²⁷ Då socknarna Säby och Linderås ligger i Jönköpings län, kom Trehörna att tillhöra två län. Inte förrän 1895 införlivades hela Trehörna i Östergötlands län.²⁸

Trehörna socken utvidgades vid två tillfällen mellan 1850 och 1900. 1862 tillfördes Trehörna 2 13/16 mantal från Säby.^{29,30} 1889 införlivades 1/4 mantal från Stora Åby.³¹ Dessutom tillfördes 4 mantal från Rinna socken 1904.³²

Under perioden 1750-1850 ökade folkmängden i Trehörna från ca 450 personer till 800. Kraftigast var ökningen 1810-30, från 600 till 800 personer. Efter 1830 stagnerade folkmängden.³³ Mikael Svanberg har påvisat en tydlig proletarisering i Trehörna 1780-1850. Under perioden sjönk antalet besuttna med 27%, medan de obesuttna ökade med 75%. 1850 var proportionerna ca 25% besuttna, och 75% obesuttna.³⁴

Camilla Johansson har undersökt återinvandringen till Trehörna 1850-94, då 14 personer återkom. Det motsvarar 7% av emigranterna från socknen. Utlandsvistelsen varade igenomsnitt fem år, vilket tyder på att det rörde sig om arbetsvandringar.³⁵

²⁶ Svanberg, M; *Social struktur i Trehörna socken 1780-1850*, Historia2-uppsats, (Linköping 1991), 11. Uppsatsen ingår i Trehörnaprojektet.

²⁷ Ridderstad, A; *Östergötlands beskrivning med dess städer samt landsbygdens socknar och alla egendomar, del II: 2*, (1918), 728

²⁸ BSOS, ser. A, 1900, XLII:2, sid 14, not 42

²⁹ BSOS, ser. A, 1860, II:2, sid 16, not vv

³⁰ VLA, Trehörna sockenstämmoprotokoll, 2 feb 1863.

³¹ BSOS, ser. A, 1880, XXII:2, sid 21, not 75

³² Sveriges bebyggelse, landsbygden, Östergötlands län, del 5, (1948), 600

³³ Svanberg, 14

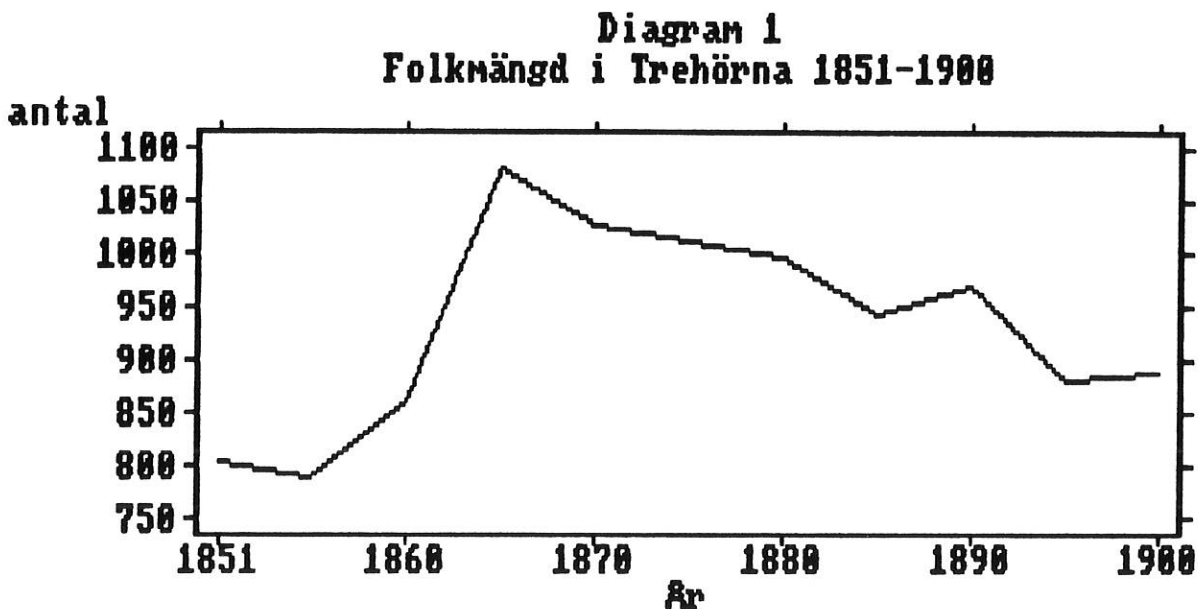
³⁴ ibid 18f

³⁵ Johansson, C; *En enkel, tack! - immigrationen till Trehörna socken 1850-94*, KVL3-uppsats, (Linköping 1991), 14f

2. BEFOLKNINGSUTVECKLINGEN

2.1 FÖRÄNDRINGEN AV BEFOLKNINGENS STORLEK

År 1850 var folkmängden i Trehörna 805 personer.³⁶ 1900 hade den vuxit till 889,³⁷ en måttlig ökning som skulle kunna tyda på en stillsam befolkningsutveckling. Men utvecklingen var istället ganska dramatisk, diagram 1.

Källa: BSOS, ser. A, 1851-1900

Efter några inledande år av svag tillbakagång, ökade folkmängden kraftigt till toppnoteringen 1081 personer år 1865. Merparten av ökningen berodde på den utvidgning av Trehörna som genomfördes 1862. Tyvärr har inte antalet personer som tillfördes socknen vid utvidgningen noterats, varken i flyttningslängden eller i sockenstämmo-protokollen.

Antalet personer bör ändå kunna beräknas. 1861 till 1870 ökade befolkningen med 165 personer, samtidigt som födelseöverskottet var 196 personer.³⁸ För att siffrorna ska gå ihop måste Trehörna haft en flyttningsförlust på 31 personer, $(196-165=31)$. I Trehörnas flyttningslängd finns 535 inflyttade noterade för tiden 1861-70. Under samma tid noterades 751 personer som utflyttade.³⁹ Flyttningsförlusterna enligt flyttningslängden var alltså 216 personer, $(751-535=216)$. Skillnaden mellan flyttningslängden och BSOS blir 185 personer, $(216-31=185)$, som

³⁶ Ridderstad, 730. Enligt Demografiska databasens sockenstatistik var folkmängden 804 personer 1850. BSOS börjar med år 1851, då folkmängden i Trehörna anges till 805.

³⁷ BSOS, ser. A, 1900

³⁸ BSOS, ser. A, 1870

³⁹ VLA, Trehörna kyrkoarkivs flyttningslängder

till största delen borde svara mot de personer som tillfördes Trehörna vid sockenutvidgningen 1862. Man bör dock inte ta flyttningslängdens siffror för exakt.⁴⁰ Husförhörslängden visar att ca 220 personer levde i de byar och gårdar som införlivades med Trehörna 1862.⁴¹ Skillnaden är ca 35 personer, men man hamnar i båda fallen på omkring 200 personer som tillfördes Trehörna 1862.

Under nästan hela perioden 1851-1900 hade Trehörna ett högre födelseöverskott jämfört med hela riket, som hade 11-12‰⁴² 1851-60 var Trehörnas födelseöverskott 14.2‰, och 1861-70 19.8‰. Det motsvarar 116 personer för tiden 1851-60, och 196 personer 1861-70.⁴³ Samtidigt uppvisar Trehörna mindre flyttningsförluster 1856-65, samtidigt som den stora folkökningen, än under resten av perioden 1850-1900.⁴⁴ Födelseöverskottet kom inte att ätas upp av flyttningsförluster, utan bidrog till folkökningen. Av den totala ökningen på 290 personer 1855-65, berodde ungefär två tredjedelar på sockenutvidgningen och resten på det höga födelseöverskottet i Trehörna.

Från 1865 till 1900 minskade Trehörnas befolkning med 192 personer, från 1081 till 889.⁴⁵ Förklaringen till minskningen är flyttningsförluster.⁴⁶ Tillbakagången var kraftig 1866-70, 1881-85 och 1891-95, till följd av stora flyttningsförluster.

1886-90 bröts den nedåtgående trenden och Trehörnas befolkning ökade till 970 personer, en ökning med 26. Orsaken är den utvidgning av socknen som gjordes 1889. Trehörna tillfördes då 80 personer från Stora Åby.⁴⁷ Att den totala ökningen ändå inte blev mera än 26 personer beror på flyttningsförluster.

De sista fem åren, 1896-1900, vände utvecklingen till en liten ökning av befolkningen, eftersom flyttningsförlusterna minskade.

Befolkningens storlek i Trehörna 1850-1900 påverkades av tre faktorer; högt födelseöverskott, ständiga flyttningsförluster och två utvidgningar av socknen. Störst påverkan hade flyttningsförlusterna, som på sikt överträffade födelseöverskott och vinster i samband med utvidgningar, och tvingade Trehörnas befolkningskurva nedåt.

⁴⁰ se sidan 6

⁴¹ VLA, Trehörna kyrkoarkivs husförhörslängder. Svårigheten med att fastställa exakt antal personer, beror på att antalet nya byar och gårdar som tillfördes Trehörna, och som finns längst bak i husförhörslängden AI: 10, inte helt stämmer överens med antalet som anges BSOS, ser. A, 1870.

⁴² Norberg, (1988), 10

⁴³ BSOS, ser. A, 1851-1870

⁴⁴ VLA, Trehörna kyrkoarkivs flyttningslängder

⁴⁵ BSOS, ser. A, 1870-1900

⁴⁶ VLA, Trehörna kyrkoarkivs flyttningslängder

⁴⁷ ibid

2.2 TREHÖRNA I JÄMFÖRELSE MED TRE SOCKNAR

FOLKMÄNGD

1851 hade Trehörna 805 invånare, Stora Åby 2734, Vånga 2155 och Skeda 1808.⁴⁸ Befolkningsutvecklingen i de fyra socknarna skilde sig ordentligt från varandra, under andra halvan av 1800-talet, tabell 1.

TABELL 1. BEF.UTVECKLING 1851-1900 (index)				
År	Trehörna	Stora Åby	Vånga	Skeda
1851	100	100	100	100
1855	98	111	102	102
1860	107	113	112	105
1865	134	117	119	107
1870	128	113	121	105
1875	126	109	132	105
1880	124	106	133	99
1885	117	102	132	97
1890	120	90	126	91
1895	110	85	128	88
1900	110	81	121	86

Källa: BSOS, ser. A, 1851-1900

Alla fyra socknarnas folkmängd ökade i början av perioden. Trehörna, Stora Åby och Skeda kulminerade 1865, Vånga inte förrän 1880. Mest ökade Trehörna och Vånga, minst Skeda. I slutet av 1800-talet minskade alla fyra socknarnas folkmängd. 1900 hade Stora Åby och Skeda en mindre befolkning än 1851. Trehörna skulle haft samma befolkningsutveckling som Stora Åby och Skeda, om inte socknen utvidgats. Vånga däremot hade en helt egen befolkningsutveckling.

FÖDELSETAL, DÖDSTAL OCH FÖDELSEÖVERSKOTT

Trehörna hade de högsta födelsetalen av de fyra undersökta socknarna. Men trenden gick mot sjunkande födelsetal under andra halvan av 1800-talet, tabell 2.

⁴⁸ BSOS, ser. A, 1855

TABELL 2. FÖDELSETAL I PROMILLE 1851-1900					
Period	Trehörna	Stora Åby	Vånga	Skeda	Sverige
1851-60	35.9	33.6	27.6	31.5	32.8
1861-70	37.7	32.5	28.1	30.4	31.4
1871-80	31.5	28.7	27.8	28.4	30.5
1881-90	27.4	24.6	24.1	22.6	29.0
1891-00	26.5	22.0	21.3	24.0	27.1

Källor: BSOS, ser. A, 1851-1900
Norborg, (1988), 10

1851-70 hade Trehörna och Stora Åby (i Västsverige) högre födelsetal än hela riket, medan Vånga och Skeda (i Östsverige) hade lägre. Tydligast var skillnaden mellan Trehörna och Vånga. Skillnaderna var precis de man kunde förvänta sig med tanke socknarnas läge; högre födelsetal än hela riket för socknarna i Västsverige, lägre för de i Östsverige.⁴⁹

Efter 1870 bröts det mönstret och födelsetalen började att sjunka, både i de här aktuella socknarna och i hela riket.⁵⁰ Trehörna fortsatte att ha de högsta födelsetalen, men inte längre högre än, utan omkring riksgenomsnitt. De tre andra socknarnas födelsetal sjönk kraftigt, ned till nivåer långt under hela rikets.

Dödstalen minskade också 1851-1900. Men mönstret för Västsverige och Östsverige, lägre dödlighet i Västsverige än i Östsverige, återfinns inte, tabell 3.

TABELL 3. DÖDSTAL I PROMILLE 1851-1900					
Period	Trehörna	Stora Åby	Vånga	Skeda	Sverige
1851-60	21.7	25.4	16.6	20.4	21.7
1861-70	17.9	17.6	17.1	22.7	20.2
1871-80	15.8	17.3	15.1	18.5	18.3
1881-90	12.6	15.6	12.6	16.2	16.9
1891-00	15.8	16.7	14.6	15.1	16.3

Källor: BSOS, ser. A, 1851-1900
Norborg, (1988), 10

⁴⁹ se sidan 4f

⁵⁰ se sidan 7

Med undantag för 1851-60, låg Trehörnas dödstal lägre än hela rikets. De lägsta dödstalen hade ändå östsocknen Vånga. Stora Åbys dödstal varierade kraftigt de första årtiondena, först mycket högt 1851-60, sedan lågt 1861-70, för att sedan i stort följa hela rikets. Skeda hade lägre dödstal än hela riket 1851-60, högre 1861-70, för att resten av århundradet hålla sig omkring riksgenomsnitt. Man kan notera att grannsocknarna Trehörna och Stora Åby uppvisar sina högsta dödstal samtidigt, 1851-60, vilket kan tyda på ett samband.

Födelseöverskottet (födelsealen minus dödstalen) minskade kraftigt i Trehörna och kontrollsocknarna 1851-1900, tabell 4.

TABELL 4. FÖDELSEÖVERSKOTT I PROMILLE 1851-1900					
Period	Trehörna	Stora Åby	Vånga	Skeda	Sverige
1851-60	14.2	8.2	10.9	11.0	11.1
1861-70	19.8	14.9	11.0	7.6	11.2
1871-80	15.7	11.3	12.7	9.9	12.2
1881-90	14.8	9.0	11.5	6.4	12.1
1891-00	10.7	5.3	6.6	8.9	10.8

Källor: BSOS, ser. A, 1851-1900
Norborg, (1988), 10

Trehörnas födelseöverskott var högre, eller mycket högre, än hela rikets, utom för tiden 1891-00 då det låg omkring riksgenomsnitt. Skedas var lägre, utom 1851-60. Vångas födelseöverskott följde hela rikets, utom det sista årtiondet då det plötsligt dök ned långt under riksgenomsnitt. Stora Åby varierade kraftigt under perioden, först lågt, sedan högt, för att 1891-00 bli mycket lågt. Orsaken till Stora Åbys och Vångas extremt låga födelseöverskott det sista årtiondet var kombinationen av sjunkande födelsetal och en liten uppgång i dödligheten.

De största skillnaderna finner man mellan Trehörna och Skeda. Trehörna hade stora demografiska likheter med Västsverige och Skeda med Östsverige. Stora Åby och Vånga hade inte alls samma likheter med sina respektive demografiska områden. Stora Åbys födelsetal sjönk kraftigt mot slutet av seklet, samtidigt som dödstalen följde hela rikets. Vånga hade lägre dödstal än man kunde förvänta sig av en socken i Östsverige. En förklaringen kan var att socknen inte låg särskilt nära "pesthärdarna" Norrköping och Linköping.

TABELL 5. EMIGRATION I PROMILLE 1881-1900					
Period	Trehörna	Stora Åby	Vånga	Skeda	E-län
1881-90	18.2	15.9	10.8	8.2	8.9
1891-00	8.4	8.9	4.5	6.1	4.2

Källor: BSOS, ser. A, 1890, 1900.

Beijbom, U; *Amerika, Amerika!* - en bok om utvandringen, (Lund 1977), 250

EMIGRATION

BSOS innehåller även emigrationsstatistik 1881-1900, vilket gör det möjligt att enkelt jämföra socknarnas emigration, tabell 5.

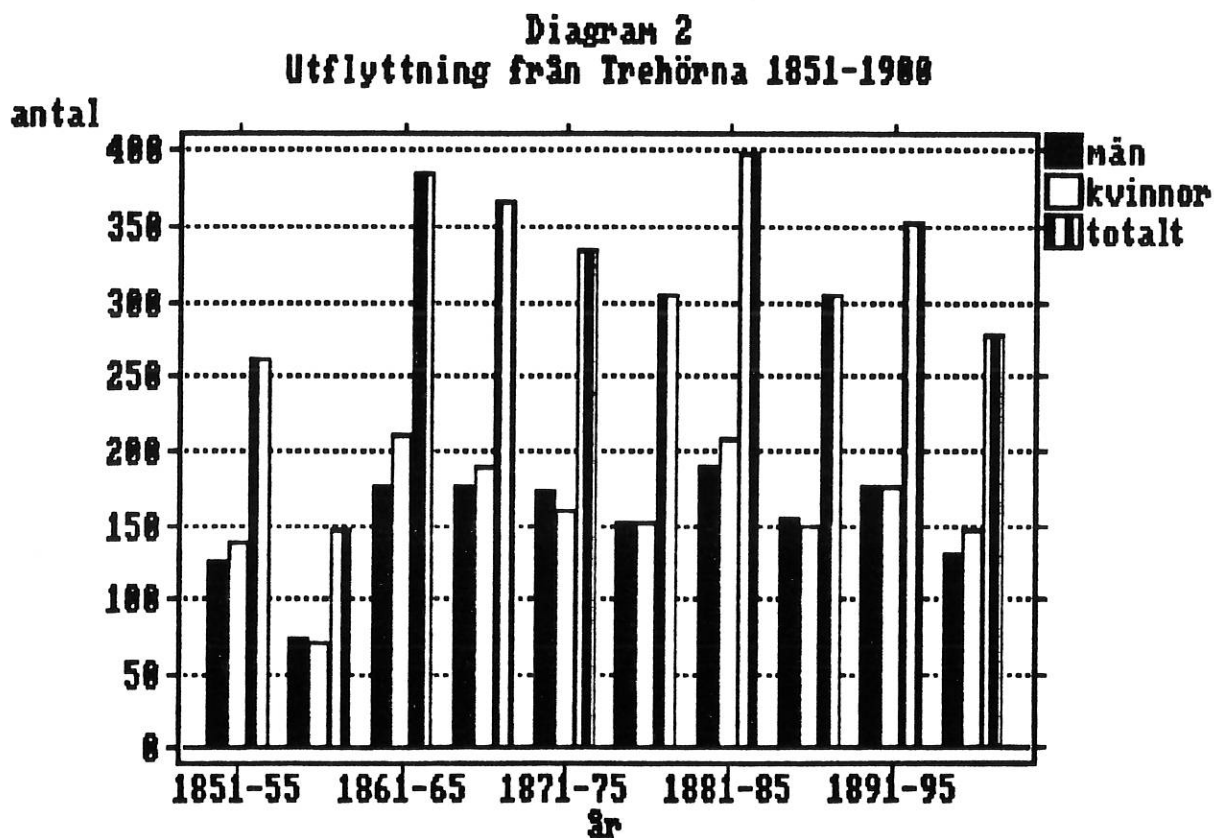
Trehörna och Stora Åby hade mycket högre emigrationstal än Vånga och Skeda. Vångas och Skedas emigrationstal var omkring genomsnitt för Östergötlands län. Trehörnas och Stora Åbys var t.o.m. högre än genomsnitt för Jönköpings län, som hade 11.8‰ 1881-90, och 6.0‰ 1891-00. Trehörna och de tre kontrollsocknarna hade här stora likheter med Västsveriges högre emigration, och Östsveriges lägre emigration än hela rikets.⁵¹

⁵¹ se sidan 8

3. UTFLYTTNINGEN

3.1 UTFLYTTNINGENS OMFATTNING

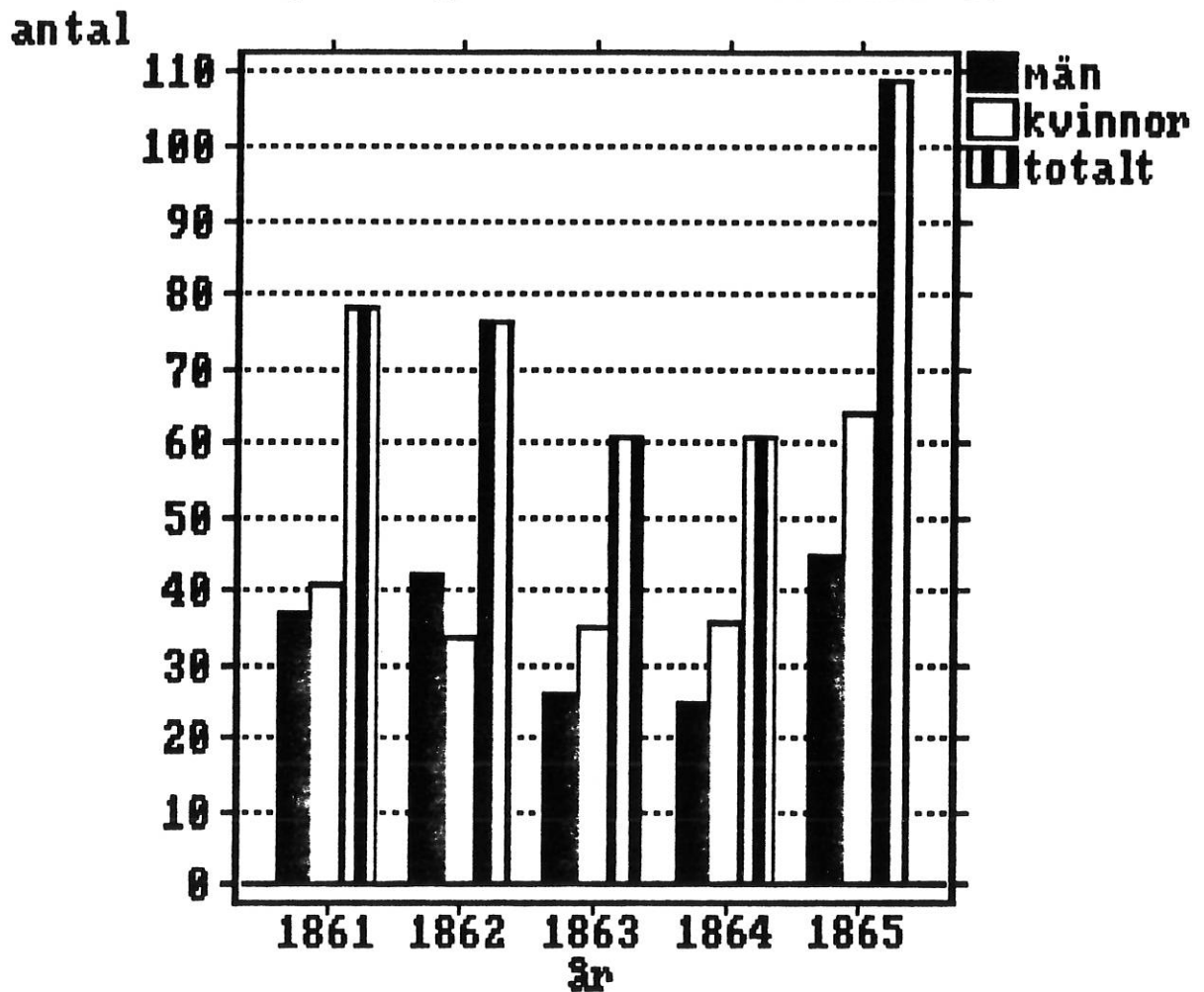
I undersökningen av Trehörnas befolkningsutveckling framkom att flyttningsförluster var förklaringen till att socknen inte ökade med mer än 84 personer 1850-1900, trots högt födelseöverskott och två utvidgningar av socknen. I flyttningslängderna för perioden finns 2399 personer inskrivna som inflyttade, 53% kvinnor, 47% män. 3211 personer har noterats som utflyttade, 51% kvinnor, 49% män. Flyttningsförlusterna för hela perioden var 812 personer.

Källa: VLA, Trehörna kyrkoarkivs flyttningslängder

I diagram 2 redovisas det totala antalet utflyttade för varje femårsperiod. Det låga antalet 1856-60, ca 150 personer, kan vara fel eftersom flyttningslängden är i dåligt skick vid de aktuella åren. Alla övriga perioder var utflyttningen mer än 250 personer. Skillnaderna mellan kvinnor och män var inte särskilt stora, med undantag för 1861-65. Då var kvinnorna som flyttade ut betydligt fler än männen. Men proportionerna varierade kraftigt mellan enstaka år, vilket framgår av diagram 3.

Diagram 3
Utflyttning från Trehörna 1861-65

Källa: VLA, Trehörna kyrkoarkivs flyttningsslängder

3.2 VEM FLYTTADE VART?

Jag har studerat två år, 1869 och 1885, för att utröna utflyttningens struktur. Samtliga uppgifter gällande år 1869 har som källor VLA, Trehörna kyrkoarkivs flyttningsslängd B:2 (1861-1878), och husförhörslängd AI:11. Källor för år 1885 är flyttningsslängd B:3 (1879-1894), och husförhörslängd AI:14.

1869 utflyttade 101 personer från Trehörna socken, 59 kvinnor och 42 män. 1885 utflyttade 104 personer, 53 kvinnor och 51 män. Båda åren lämnade fler kvinnor än män Trehörna, även om skillnaden 1885 var obetydlig. 1869 flyttade 28 personer ensamma, medan 73 personer flyttade tillsammans med sin familj. 1885 flyttade 26 personer ensamma, och 78 med sina familjer, därav utgjordes 6 av tjänstefolk. Proportionerna mellan ensamflyttningar och familjeflyttningar var alltså ungefär de samma för båda åren.

TABELL 6. FLYTTMÅL 1869 OCH 1885 I PROCENT				
År	Amerika	grannsock	när.socken	övriga
1869	33%	51%	6%	10%
1885	19%	40%	30%	11%

Källor: VLA, Trehörna kyrkoarkivs flyttningslängder

Av tabell 6 framgår att det vanligaste flyttmålet var någon av Trehörnas grannsocknar (dvs. en socken som gränsar till Trehörna). 1869, under nödårsemigrationen till USA, var det näst vanligaste flyttmålet Amerika, därefter närliggande socken (dvs. socken på ca 2 mils avstånd eller närmare, men som inte gränsar till Trehörna). 1885 var rollerna ombytta. Utflyttning till närliggande socken var vanligare än emigration till Amerika.

I gruppen "övriga" flyttade 1869 6% till städer och 1% till Västergötland. För 3% har jag inte kunnat fastställa vilket som var deras flyttmål. Av de "övriga" 1885 flyttade 7% (en familj om sju personer) till Gotland, 2% till Västergötland och 2% till östgötasocknar på länge avstånd än två mil.

Med undantag för Amerikaemigrationen var flyttningar på korta avstånd vanligast, även om jämförelsen mellan 1869 och 1885 antyder ett ökat intresse för flyttningar på större avstånd längre fram i tiden, såvida inte 1885 utgjorde ett undantag. Att så få Trehörnabor flyttade till städer de undersökta åren berodde troligen på att socknen inte låg särskilt nära någon stad.⁵² 1869 var utvandringen mycket stor från Sverige till följd av missväxt.⁵³ Den högre emigrationen från Trehörna 1869 kan mycket väl också ha orsakats av missväxten åren innan.

Skillnaden i social struktur var inte stor mellan åren 1869 och 1885, tabell 7. Det är ändå intressant att samtliga Amerikaresenärer 1869 var obesuttna (drängar, pigor, torpare, arbetare, inhysehjon, eller fattighjon). För 1885 har jag inte heller funnit några som säkert var besuttna (bönder, brukare, eller arrendatorer). De besuttna föredrog att flytta till en grannsocken, eller 1885 till en närliggande socken.

Enligt Martinius var flyttningsintensiteten högst bland okvalificerad arbetskraft/obesuttna.⁵⁴ 1869 var 73% av de som lämnade Trehörna obesuttna, och 23% besuttna. Det motsvarar ungefär proportionerna mellan obesuttna, 75%, och besuttna, (25%), 1850.⁵⁵ Flyttningsintensiteten skulle inte skilt sig mellan obesuttna och besuttna. Nu är det

⁵² se sidan 7

⁵³ se sidan 8

⁵⁴ se sidan 7

⁵⁵ se sidan 9

TABELL 7. UTFLYTTNINGENS SOCIAL STRUKTUR						
flyttmål	Amerika		grannsock.		när. socken	
	1869	1885	1869	1885	1869	1885
besuttna	0%	0%	23%	29%	-	42%
obesuttna	100%	80%	73%	69%	-	55%
ensamma	24%	25%	25%	26%	-	19%
med familj	76%	75%	75%	74%	-	81%
under 15	42%	40%	44%	36%	-	42%
15 till 50	52%	55%	56%	64%	-	58%
över 50	6%	5%	0%	0%	-	0%

Källor: VLA, Trehörna kyrkoarkivs flyttningslängder och husförhörslängder

Antalet utflyttande till Amerika var 1869 33 st, 1885 20 st, till någon grannsocken 1869 52 st, 1885 42 st, till en närliggande socken 1885 31 st. 1869 utflyttade endast 6 personer till närliggande socken, och därför har det året uteslutits. Alla personer har inte gått att klassa som besuttna eller obesuttna. I tabellen blir då summan av andelarna besuttna och obesuttna mindre än 100%.

19 år mellan 1850 och 1869, och andelen besuttna och obesuttna i Trehörna kan därför ha förändrats, så att man inte kan dra några säkra slutsatser mot bakgrund av förhållandena 1850. Ännu vanskligare vore det att uttala sig om flyttningsintensiteten 1885.

De flesta som lämnade Trehörna gjorde det tillsammans med sin familj, ca 75%. Samtliga besuttna flyttade med sin familj, och tog 1885 oftast med sig sitt tjänstefolk. Den flyttande besuttna familjen bestod av fader och moder, oftast mellan 30 och 40 år gamla, med i genomsnitt 4 barn 1869, och 3.3 barn 1885. De allra flesta var under 15 år. I den obesuttna familjen var föräldrarna oftast mellan 30 och 50 år. De hade i genomsnitt 2.6 barn med sig i flyttningen 1869, och 3 barn 1885, de flesta under 15 år. Skillnaden mellan besuttna och obesuttna i antalet barn som följde med familjen vid flyttning verkar gå mot en utjämning.

Det vanligaste var att båda föräldrarna flyttade med familjen. I tre familjer som emigrerade 1869 reste modern ensam med sina barn. Enligt husförhörslängden vistades redan fäderna i Amerika. 1885 reste en mor med fyra barn under 15 år till Amerika, där maken redan vistades. En 48-årig arbetare lämnade sin familj i Trehörna, och emigrerade tillsammans med sin 11-åriga dotter. Tre enföräldersfamiljer lämnade Trehörna för att flytta till någon grann- eller närliggande socken, en 1869, två 1885.

Av de som lämnade Trehörna ensamma var de allra flesta obesuttna. De ensamresande Amerikafararna var vanligen drängar och pigor. Drängarna var mellan 22 och 30 år gamla, pigorna var mellan 17 och 26 år, med undantag för en som var 37. 1885 emigrerade dessutom en ensam torpare, 28 år gammal. De allra flesta som flyttade till grann- eller närliggande socknar ensamma, var drängar och pigor, mellan 17 och 34 år gamla.

Omkring 40% av utflyttarna var barn under 15 år, som flyttade med sin familj. Endast fem personer var över 50 år. Tre emigrerade till Amerika. 1869 reste ett äkta par, båda 74 år gamla! 1885 lämnade en 52-årig torparhustru Trehörna med sin man och sina barn. De övriga två var föräldrar, 58 och 56 år, i en torparfamilj som flyttade till Stockholm 1869.

4. AVSLUTNING

Uppsatsens syfte var att beskriva befolkningsutvecklingen i Trehörna 1850-1900, samt att undersöka utflyttningen från socknen. För att uppnå syftet ställdes fem frågor, två om befolkningsutvecklingen, tre om utflyttningen.

* Hur förändrades befolkningens storlek?

1850 var Trehörnas folkmängd 805 personer, och 1900 889. Under perioden 1850-1900 växte först befolkningens storlek till nästan 1100 personer 1865, för att sedan minska under resten av århundradet. Tre faktorer påverkade befolkningens storlek; högt födelseöverskott, ständiga flyttningsförluster och utvidgningar av socknen. Under perioden utvidgades socknen två gånger, vilket kraftigt påverkade befolkningens storlek. 1862 tillfördes ca 200 personer och 1889 80 personer. Det stora födelseöverskottet åts upp av ännu större flyttningsförluster. Endast 1856-65 och 1896-1900 var flyttningsförlusterna mindre än födelseöverskottet.

* Hur förhåller sig befolkningsutvecklingen i Trehörna jämfört med andra socknar?

Tre socknar jämfördes med Trehörna. Två av dem, Vånga och Skeda, ligger i det demografiska området Östsverige, Stora Åby och Trehörna ligger i Västsverige. Trehörna hade stora likheter med Västsverige, (höga födelsetal, låga dödstal, stor emigration). Skeda hade stora likheter med Östsverige (låga födelsetal, höga dödstal, mindre emigration). Stora Åby och Vånga hade inte så stora likheter med sina respektive demografiska områden. När det gäller folkmängden hade Trehörna och Vånga fler invånare 1900 än 1850, Stora Åby och Skeda färre.

* Hur stor var utflyttningen under perioden?

Sammanlagt utflyttade 3211 personer från Trehörna 1850-1900. Flyttningsförlusterna under perioden var 812 personer, vilket motsvarar nästan hela Trehörnas folkmängd. Något fler kvinnor än män lämnade socknen.

* Vart flyttade man?

Båda de undersökta åren 1869 och 1885 var det vanligaste flyttmålet någon av Trehörnas grannsocknar. 1869 var det näst vanligaste

flyttmålet Amerika, följt av närliggande socknar. 1885 var utflyttning till en närliggande socken vanligare än emigration till Amerika. Utflyttning från Trehörna till städer var ovanligt, sex personer 1869, inga 1885.

* Vilka flyttade?

De flesta som lämnade Trehörna var obesuttna, ca 75%, vilket motsvarar andelen obesuttna av Trehörnas befolkning 1850. Av Amerikafararna var ingen besutten. Av dem som flyttade till en grannsocken var ca 70% obesuttna. 25%, mest drängar och pigor, flyttade ensamma. De flest som lämnade socknen gjorde det tillsammans med sin familj. Ca 40% var barn under 15 år. Ytterst få personer över 50 år utflyttade från Trehörna.

5. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR

Demografiska databasen i Umeå:
Sockenstatistik för Östergötland, Trehörna

Landsarkivet i Vadstena (VLA):
Trehörna kyrkoarkiv:
Flyttningslängder
Husförhörslängder
Sockenstämmoprotokoll

Församlingsexpeditionen i Rök:
Trehörna kyrkoarkiv:
Flyttningslängder

TRYCKTA KÄLLOR

Statistiska Centralbyrån (SCB):
Bidrag till Sveriges officiella statistik (BSOS) 1851-1900

OTRYCKT LITTERATUR

Trehörnaprojektet:

Johansson, C; En enkel, tack! - immigrationen till Trehörna socken 1850-94, KVL3-uppsats, (Linköping 1991).

Svanberg, M; Social struktur i Trehörna socken 1780-1850, Historia2-uppsats, (Linköping 1991).

TRYCKT LITTERATUR

Beijbom, U; Amerika, Amerika! - en bok om utvandringen, (Lund 1977).

Carlsson, S; Svensk historia 2, (tredje upplagan, 1970).

Lindell, T; Sju tusen år i Lysing: En bok om Lysings härad, (1952).

Martinius, S; Befolkningsrörlighet under industrialismens inledningskede i Sverige, (Göteborg 1967).

Norborg, L-A; Källor till Sveriges historia, (Lund 1968).

Norborg, L-A; Sveriges historia under 1800- och 1900-talen, (Stockholm 1988).

Norman, H & Runblom, H; Amerikaemigrationen, (Uddevalla 1980).

Ridderstad, A; Östergötlands beskrivning med dess städer samt landsbygdens socknar och alla egendomar, del II:2, (1918).

Sundbärg, G; Bygdestatistik: Emigrationsutredningen, bilaga V, (Stockholm 1910).

Sundin, J; Folkbokföringen - ryggrad i ett historiskt informationssystem: Bibliografier och databaser. Rapport från symposium 1-2 oktober 1986, (Uppsala 1987).

Sveriges bebyggelse, landsbygden, Östergötlands län, del 5, (1948).

Winberg, C; Folkökning och proletarisering, (Göteborg 1975).

Öhngren, B; Folk i rörelse, (Uppsala 1974).